

De onvrijheden van de mens.

Een Amerikaans anthropoloog, William Sheldon, heeft op grond van uitgebreide onderzoeken gemeend de mensen te kunnen onderbrengen in drie grote groepen. Nu zal ik u niet bezwaren met wetenschappelijke benamingen en kenmerken van deze drie typen, maar Sheldon geeft ook een andere, meer dichtelijke karakteristiek en die zou ik U wel willen geven. Deze karakteristiek brengt ons tevens meteen tot het onderwerp van deze toespraak: de onvrijheden van de mens.

Sheldon groepeerde de mensen naar hun natuurlijke constitutie en aanleg; niet naar hun verworven karakter of persoonlijkheid, maar naar aangeboren eigenschappen, die het grondmateriaal vormen van het latere karakter. Van het type A (voor het gemak zal ik de drie typen met letters aanduiden) van het type A zegt Sheldon, dat het als 't ware geklonken is aan de aarde. Hij wil hiermee zeggen, dat de bevrediging van de eerste levensbehoeften een gewichtige rol vervult in het leven van deze mensen, en voorts dat zij zich alleen gelukkig voelen, als zij zich met sterke banden verbonden voelen aan hun directe omgeving. Zij moeten ergens kunnen wortelen, zij hebben behoefte aan gezelligheid en aan geborgenheid in een eigen en toegenegen omgeving. En wanneer deze vitale en sociale behoeften zijn vervuld, blijft er voor hen weinig te wensen over.

Type B staat al vrijer en losser van de aarde; hij heeft geen behoefte aan veilige nesteling, maar is geneigd er op uit te gaan, op verkenning en avontuur. Hij is ondernemend, en schuwt niet gevaar en strijd. Hij is van nature dan ook toegerust, zowel lichamelijk als geestelijk, met de vereiste middelen voor aanval en verdediging. Hij is de mens van kracht en actie, die zich gaarne meet met anderen en zich laat voorstaan op zijn overwinningen.

Type C tenslotte is, wat zijn innerlijke gesteldheid betreft, nog verder verwijderd geraakt van het nest, voelt zich nog minder gebonden aan wat hem direct omringt, maar zoekt het ook niet in de ruimtelijke wereld om hem heen. Hij is trouwens niet toegerust met de middelen om zich in deze ruimte met succes te handhaven; hij staat in deze wereld fysiek hulpeloos en weerloos. Maar tegenover dit verlies aan worteling en fysieke weerbaarheid, staat een winst aan ontvankelijkheid en aan geestelijk potentieel. Hij staat vrijer tegenover zijn omgeving en zichzelf en hierdoor onderkent hij de toevalligheid van het wereldje waarin hij opgroeit; hij tracht zich ervan te bevrijden en gaat op zoek naar de wezenlijke dingen van het leven. Niet als het type B wil hij de wereld van ruimte en tijd veroveren, maar de wereld van de geest, die niet aan tijd en ruimte is gebonden.

*
* *

Zo ongeveer schetst Sheldon zijn drie typen, die overigens wellicht zelden in zuivere vorm zullen voorkomen. Wij herkennen erin drie oriëntaties in het leven, drie natuurlijke oriëntaties, in de aanleg van de mens verankerd. En het meest kenmerkende verschil tussen deze drie oriëntaties is wel: het verschil in de mate van onvrijheid. Het eerst type wordt beschreven als gehecht, gebonden, geklonken aan zijn directe, toevallige en beperkte levensmilieu; dit type is dus onvrij, krachtens zijn natuur. Het tweede type is ondernemend; hij oriënteert zich daardoor ruimer en verwerft zich een vrijer zicht op leven, mensen en gebeurtenissen. Bij het derde type is dit in nog sterkere mate het geval, deze kent nog minder binding en gebondenheid aan de concrete toevalligheid van alledag.

Drie verschillende mensentypen dus met steeds geringere onvrijheid. Wat betekent hier geringere onvrijheid, of grotere vrijheid? Het betekent: meer ruimte van blik, een ruimere geestelijke horizon, waardoor men het eigen beperkte wereldje in al zijn betrekkelijkheid kan zien en beoordelen. Het betekent ook grotere innerlijke onafhankelijkheid, omdat de lossere gevoelsband met het land

van herkomst een vrije oriëntatie in de wereld en het knopen van nieuwe banden uit wezenlijker voorkeur vergemakkelijkt. Het betekent nog meer, en principieel bezien betekent het dit: hoe geringer 's mensen onvrijheid, hoe groter de kans dat hij van zijn principiële mogelijkheid van vrije oriëntatie, keuze en beslissing een juist gebruik zal maken. Deze vrijheid van oriëntatie, keuze en beslissing is een typisch menselijke mogelijkheid én een menselijke begeerte. De mens kan vrij zijn en hij wil vrij zijn, maar hij maakt niet zelden misbruik van zijn vrijheid, omdat hij innerlijk beperkt en gebonden is, dus omdat hij te onvrij is om zijn vrijheid op de juiste wijze te realiseren.

Anders gezegd, alleen de vrije mens is zijn vrijheid waard, want hij alleen zal volledig in staat zijn tot het scheppen en naleven van essentiële waarden in het menselijk bestaan. Nauwelijks één mens echter is volstrekt vrij en om begrip te krijgen voor het menselijk tekort is het goed ons zijn onvrijheden voor ogen te stellen.

Sheldon heeft ons gewezen op een belangrijke facet van de natuurlijke onvrijheid van de mens, dit is: zijn onvrijheid krachtens zijn aanleg. Er zijn in deze aanleg nog andere facetten aan te wijzen, die van betekenis zijn voor 's mensen mate van vrij-zijn, maar ik zal daaraan moeten voorbijgaan. Alle zijn het echter factoren, waaraan hij niet zoveel kan verhelpen. Hij kan zichzelf onder controle houden, of tot iets dwingen tegen zijn natuur, tot zekere grens, maar als hij al te zeer zijn aard zou verloochenen, en zou handelen in strijd met zijn gemoedsbehoeften, dan zou hij zich ongelukkig voelen. Inderdaad is de onvrijheid, in de eigen aanleg verankerd, wel wel de meest hardnekkige.

Er zijn andere onvrijheden, die niet uit 's mensen aanleg stammen, maar uit het milieu waarin hij opgroeit, en waaraan hij zich in beginsel dus gemakkelijker kan ontworstelen. Immers, hij kan zich verplaatsen naar andere milieus, zich openstellen voor wisselende milieu-invloeden en zo zijn afhankelijkheid van één milieu, zijn gebondenheid aan één complex van levensomstandigheden, opheffen en zijn vrijheid manifesteren. Maar dit is eenvoudiger in theorie dan in praktijk, want veel van deze milieu-invloeden werken al zo vroegtijdig in of ook zo intensief, dat ze een diep doordringend stempel drukken op de mens — een stempel, dat zich ook met de krachtigste reinigingsmiddelen van de vrijheidswil niet geheel uit laat wissen.

In de eerste plaats is er de inwerking van het natuurlijke levensmilieu, van klimaat, bodemgesteldheid, landschap. Het mensdom is voor zijn bestaan afhankelijk van dit natuurlijke milieu, en van zijn oorsprong af heeft hij moeten trachten met deze kant van zijn onvrijheid in het reine te komen. En het is een taak, die nimmer eindigt, al is de mens op zijn pelgrimstocht over middelen komen te beschikken, die hem onafhankelijker maken van wat de natuur toevallig te bieden heeft. Door technische vindingen heeft de mens steeds meer zijn greep op de natuur verstevigd, waardoor de eigen gebondenheid aan de natuur is verzwakt. Inderdaad zijn wij onafhankelijker geworden van het stukje grond waarop onze wieg eens stond, maar toch blijft er een zekere beïnvloeding. Het maakt verschil, of iemand groot wordt in de tropen of aan de poolcirkel, aan de Middellandse of de Noordzee, in Limburg of Friesland, in de stad of op het platteland. Deze herkomst drukt alleen al om klimaat en landschap en om de stoffelijke cultuur, waarin de mens de natuur herschapen heeft, zijn stempel op ons.

* *

Van het natuurlijk milieu gaat een duidelijke invloed uit, maar de invloed die van het sociale en culturele milieu uitgaat, is ingrijpender, en vormt een grotere belemmering om tot innerlijke vrijheid te komen. Ik doel hier op de zogenaamde cultuurpatronen. Overal waar mensen samenleven, ontwikkelt zich een netwerk van sociale groeperingen en systemen. Familie, stam, dorpsgemeenschap, maatschappij, vereniging, staat, alle zijn hiervan voorbeelden. En al deze systemen hebben hun eigen gewoonten, regels, riten, tradities, normen, wetten. Overal zijn sommige gedragingen behoorlijk en andere onbehoorlijk, zijn sommige eigenschappen deugden en andere ondeugden, maar op het eerste gezicht zijn al deze appreciaties en al deze voorschriften met behulp waarvan het groepsleven wordt georganiseerd en gereguleerd, overal verschillend. Elke cultuur heeft zijn eigen patroon, als consequent invloeiende van het samenspel van mensen in hun natuurlijke levenssituatie. Elke cultuur is dus ook deels uitvloeisel van toevallige omstandigheden, en de binding van de mens aan het patroon van de cultuur waarin hij is opgegroeid, betekent derhalve ook een toevallige gebondenheid, een toevallige onvrijheid. Het is niet een gemakkelijke taak zich van deze onvrijheid te ontdoen, de betrekkelijkheid van wat geldt aan regels en normen in de eigen cultuur in te zien, en dan te schiften, en te behouden wat als wezenlijk juist en goed en mooi moet worden erkend. Het is, met andere woorden, niet gemakkelijk zich

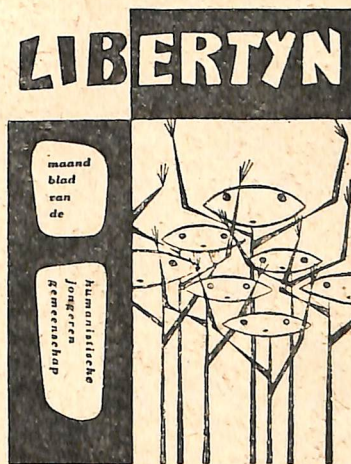
te bevrijden van de vooroordelen van de eigen sociale groep, en een onbevooroordeelde kijk te herwinnen op zichzelf, zijn medemens en de levensproblemen. En toch moeten wij dit trachten, terwille van het onderling begrip, dat is: terwille van vrede en gerechtigheid, waarheid en schoonheid. Tenslotte is er dan nog ons persoonlijk verleden, dat ons onvrij maakt en zijn toevallige stempel drukt op onze huidige zienswijze en gevoelshouding. De psychoanalyse heeft ons geleerd, hoe zeer jeugdervaringen ons latere leven kunnen beïnvloeden, hoe alles wat wij uit ons bewuste leven hebben moeten wegduwen om ons te kunnen handhaven, ons toch blijft belagen en ons denken, voelen en willen blijft vertroebelen. Ook zulke persoonlijke ervaringen kunnen ons verhinderen tot vrij zicht op de wezenlijke dingen des levens te komen.

Overzien wij tot slot nu al deze onvrijheden, dan valt vooral één ding op — en dit is een wat triest feit —: van de drie typen die Sheldon tekent, is het type dat door zijn eigen natuur het meest onvrij is, tevens het minst geneigd om zijn overige onvrijheden, die stammen uit zijn milieu, te overwinnen. Immers, hij is gebonden aan zijn eigen kring, en blijft dus in het eigen kringetje ronddraaien, met alle beperkingen van dien. De van nature onvrije volhardt in zijn onvrijheid, de van nature vrije wordt steeds vrijer. Het is een merkwaardig geval en het lijkt wat ontmoedigend, maar wij zullen ons er toch niet door moeten laten weerhouden om steeds weer te trachten de hinder der menselijke onvrijheid zoveel doenlijk te verminderen. En hiertoe staan ons, ondanks alles, toch nog altijd minstens twee wegen open: ten eerste de gedurige verruiming van 's mensen kansen om zijn onvrijheid kwijt te raken, door verspreiding van cultuur in de ruimste zin, en ten tweede het democratisch streven om de leiding van het wereldbestel toe te vertrouwen aan de minst onvrijen onder ons. Zo kunnen we toch nog trachten, en zo trachten we ook inderdaad, om steeds meer onze potentie tot vrijheid waard te zijn.

Prof. Dr. T. T. ten Have

maandblad h.j.g.

**WAT
LEEFT ER
ONDER DE
JONGEREN?**

redactie-secretaris: arthur de jong, vyzelstraat 5, a'dam

abonnement f 2.- per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningmeester h.j.g. te rotterdam

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
23 SEPTEMBER 1956

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Varø-microfoon.

Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1,— p. kwart., losse numm. f 0,20, buitenland f 4,60 p.j.